

Folklor Pogórzeń

- część 2

material do nauki samodzielnej
Zespół Pieśni i Tańca Ziemi Szczecińskiej „Krag”

Pracownia Tradycji Polskiej
Pałac Młodzieży – Pomorskie Centrum Edukacji w Szczecinie

Grupa „Krag”, 04.11.2020 r., 18:00-20:15
prowadzący: Artur Kotwas, Dariusz Skrobania

Gwara, ciekawostki gwarowe w regionach

Gwary omawianego regionu należą do gwar południowomałopolskich, dla których S. Urbańczyk zaproponował określenie Pogórze. Tak wydzielone Pogórze rozciąga się od granicy z dialektem śląskim na zachodzie, poprzez Nowy Sącz, aż po granice z tzw. pograniczem wschodnim młodszym, powstałym na podłożu ukraińskim, tj. po orientacyjną gwanicę wyznaczoną przez miejscowości Jasło i Ropczyce. Na północy granica Pogórza sięga po Tarnów. Całe Pogórze jest terenem bardzo zróżnicowanym gwarowo, przechowującym sporo właściwości archaicznych, co wynika z położenia tych gwar na peryferiach polskiego obszaru językowego. Karaś zrównuje dialektologiczne Pogórze wschodnie z dawną Ziemią Biecką [www.gwarypolskie.uw.edu.pl]. Jedną z najistotniejszych cech odróżniających gwary Pogórza wschodniego od zachodniego jest tzw. wąska wymowa kontynuantu staropolskiej nosówki krótkiej ą (odpowiednika literackiego ę), w postaci yN (typ tyndy ‘tędy’) w przeciwieństwie do sądeckiego typu tądy (z nosowym a!).

1. Mazurzenie, np.: zmocyua, na blase ('zmoczyła, na blasze'). Współcześnie jest to cecha wyraźnie recesywna. Formy bez mazurzenia występują nierzadko nawet w mowie osób z najstarszego pokolenia.
2. Udźwięczniająca fonetyka międzywyrazowa, np.: tag jo myśle, muosteg m'el'i, jag jexali ('tak ja myślę, mostek mieli, jak jechali')
3. Samogłoski pochylone.
 - a) a pochylone, realizowane jako o, np.: godos
 - b) o pochylone, realizowane jako ũ, : bŭp, vŭtka, urŭs, gŭrka, v'ecór, buorŭfk'i ('bób, wódka, urósł, górka, borówki')
 - c) e pochylone jako y (po spółgłosce twardej i miękkiej), np.: nap'yc, xlyp, zaśf'yćić, mlyko, zaśp'ywać, v'ysok ('napiec, chleb, zaświecić, mleko, zaśpiewać, wieszak')
4. Samogłoski nosowe.

Przeczytaj więcej:

<https://www.etnozagroda.pl/pogorzanie/gwara-ciekawostki-gwarowe-w-regionach>

Tańce Pogórzan cz. 1

Tańce Pogórza łączą się obrzędowością i rozrywką wszędzie tam, gdzie była muzyka i śpiew. Życie towarzyskie skupiało się w karczmie lub w przestrzennych domach. Wiejskie spotkania były związane z pracą i zabawą jak: prządki, skubanie pierza, szatkowanie i kiszenie kapusty, robienie ozdób choinkowych. Okazją do zabaw były również ostatki, kolędowania, itd. Każdy zwyczaj czy obrzęd był pretekstem do wspólnych zabaw. W ostatnim okresie, w dobie wzmożonego tempa życia, formy te już są prawie w zaniku.

Charakterystyczną cechą tańców pogórzańskich jest ich żywiołowość i różnorakie tempo wykonania. Niektóre tańce dwuczęściowe i o zmiennych metrum są wykonywane w różnym tempie. Obok podziału tańca według cech metrycznych muzyki tanecznej przeprowadzić można podział według liczby tańczących i sposobu poruszania się po płaszczyźnie. Wyróżnić tu można:

1. a) tańce jednej pary, b) tańce zbiorowe
2. a) tańce chodzone, b) tańce wirowe

Wśród tańców jednej pary prym wiedzie staroświecki i drobny. Charakterystyczną cechą tych tańców jest dowolna liczba tańczących par i niezależność ustawienia się pary w stosunku do pozostałych. Tańce zbiorowe, takie jak zachodni czy polka mazurka wymagają większej przestrzeni i ilości par. Linie tańca są zamknięte w ustalonych rysunkach figur geometrycznych. Tańce typu chodzonego np. krzyżak, gdzie bierze udział ustalona ilość par. Tańce z wirowaniem po kole, to całe grupy polek i okrągłych, sztajerków wykonanych po linii koła w pierwszym kierunku lub przeciwnym. Charakterystyczny rysunek dla tych tańców to koło. Jedynym przypadkiem odmiennym jest krzyżak, w którym widać wpływy tańców dworskich. Duży wpływ na różnorodność tańców miały wpływy ościennych regionów i tańce innych narodów, jak tańce węgierskie czy żydowskie. W sylwetce tańczących zwraca uwagę rozluźnienie postawy i pochylenie korpusu przy lekko ugiętych kolanach, krok dostawiany przy ugiętej nodze kierunkowej będący pewną formą cwału krakowskiego i przechodzenie w miejscu z nogi na nogę na całych stopach. Nierozzerwalnie związana z tańcem na Pogórze jest przyśpiewka ludowa. Skład muzyki na Pogórze: początkowo skrzypce prym, sekund i basy, później dochodzi klarnet i trąbka. W Jasielskim i Krośnieńskim dochodzą cymbały.

TAŃCE GORLICKO-JASIELSKIE

-
- OBCHODNY,
 - OKÓŁKA,
 - ZACHODNI,
 - KRZYŻAK,
 - POLKA MAZURKA,
 - SZTAJEREK,
 - WALCZYKI,
 - STAROŚWIECKI - POLKA
 - STAROŚWIECKA,
 - DROBNY – TRZĘSIONY – TRZĘSIONKA,
 - KULAWY,
 - DRĄG,
 - STRZĄSKA,
 - OKRĄGŁY /OBEREK/,
 - HACIOK,
 - POLKA SUWIEC,
 - POLKA UCIEKANA,
 - POLKA NA PLECY,
 - FURTOK,
 - SABASÓWKA,
 - POLKA DO BOKU,
 - POLKA Z PODSKOKAMI.

STRZAŚKA

Taniec ten zanotowano w Wójtowej i Osobnicy. Tańczony był na weselach przy oczepinach najczęściej przez starszych ludzi. Charakteryzuje go resorowany ruch w nogach i łokciach rąk ułożonych poziomo w ujęciu okrągłym. Ustawiali się w dowolnie wybranych miejscach w izbie, lub na linii koła. Tancerz tyłem, tancerka przodem zwrócona do środka koła. Taniec ma dwie części ze zmiennym rytmem. Metrum pierwszej części tańca trójdzielne, drugiej dwudzielne. Pierwsza część tańca przebiega w miejscu, tempo umiarkowane- ujęcie rąk okrągłe zamknięte. Tańczący wykonują drobnymi krokami na całych stopach w rytmie ćwierćnut, dwa obroty w prawo i dwa obroty w lewo. Trzy kroki na jeden takt. Postawa Tancerzy jest prosta, jednocześnie wykonują lekki ruch rąk. Druga część tańca tańczona jest bardzo żywo. Tańczący wykonują krok polki na zmianę w prawo, to w lewo, w miejscu lub po obwodzie koła. Na koniec para wykonuje trzy akcentowane kroki w miejscu z lekkim pochyleniem w przód. Melodia drugiej części tańca powtarza się i pary tańczą w taki sam sposób.

ZACHODNI

Taniec wykonywany w metrum parzystym lub nieparzystym. Tempo tańca umiarkowane, często przyspieszane w zależności od temperamentu uczestników. Tańczony na różnego rodzaju zabawach w pomieszczeniu lub na powietrzu, przez samych mężczyzn. Inicjator tańca płacił muzyce a następnie śpiewał przyśpiewkę bez muzyki, kiedy muzyka zaczynała grać melodię, wybierał mężczyzn do tańca. Prowadzący zawsze prowadził ten korowód w pierwszym kierunku czyli pod słońce, po obwodzie koła, zataczając na linie faliste, na półkoła, to znów na obwód koła - zachodził na lewo. Szli wydłużonym krokiem chodu, na lekko ugiętych kolanach, w rytmie ćwierćnut jeden za drugim, bez trzymania się. Początkowo spokojny chód nabierał charakteru popisowego, gdzie każdy tancerz pokazywał swoją indywidualność. Krok chodu przeplatał przytupami, podskokami, obrotami, skokiem do przykłąku i uderzeniem dłonią o podłogę. Był to taniec improwizowany. Przyspieszane tempo muzyki i chęć popisu wprowadzały nieraz tancerzy w trans, wtedy kładli się na plecy i w zawrotnym tempie uderzali obcasami o podłogę. W innych przypadkach, kiedy do nich dołączał nieproszony mężczyzna, taniec kończył się sprzeczką a nawet bitką, którą łagodziły kobiety wkraczając między nich, prosząc muzykę o walczyka i wciągały ich do tańca.

TAŃCE NAD RZEKĄ BIAŁĄ

- WOKÓŁKA,
- KRZYŻOK,
- SZTAJEREK,
- NASO POLKA,
- POLKA STAREJ BABY,
- POLKA SMYKANO,
- POLKA Z PRZYŚPIEWKAMI,
- POLKA Z JEDNEJ NOGI,
- POLKA W LEWO,
- WOLNY WALC.

POLKA SMYKANO

Polka tańczona w metrum parzystym, tempie szybkim. Para zwrócona przodem do siebie, ujęcie rąk zamknięte, złączone dłońmi, opuszczone w dół lub zgięte w łokciach, uniesione na linii barków. Tańczona z wielkim impetem w prawo i w lewo w miejscu lub po linii małego koła, przesuając się w pierwszym kierunku tańca. Dobierają sobie jeden z dwóch kroków występujących w tym tańcu. Krok pierwszy z nogi na nogę w obrocie. Tańczący w każdym takcie wykonują jeden pełny obrót w prawo lub w lewo w taki sam sposób. Przed zmianą strony obrotów Tancerze zatrzymują się gwałtownie hamując rozpęd. Niektórzy Tancerze wykonują krok akcentowany. Drugi krok polki w obrocie. Para tańczy krokiem polki w rytmie ósemki, ćwierćnuty, bardzo drobnymi krokami, płasko stawiając stopy w obrotach w prawo i na zmianę w lewo w miejscu lub nieznacznie przesuając po linii koła w pierwszym kierunku tańca. Sprawniejsi Tancerze często tańczyli zmieniając kroki taneczne z pierwszego kroku na drugi krok taneczny.

POLKA STAREJ BABY

Metrum dwudzielne. Melodia i taniec mają dwie części. Tempo w pierwszej części tańca umiarkowane, w drugiej część szybkie. W pierwszej części tańca pary taneczne ustawiają się na obwodzie koła przodem do pierwszego kierunku tańca, w ujęciu rąk zamkniętym. Wykonują cztery kroki chodzone w przód i na każdy "raz" w takcie, krok jest akcentowany z obrotami w miejscu. Druga część tańca wykonywana wirowo, po obwodzie koła w pierwszym kierunku tańca z przeskokiem i zmianą obrotów. Tancerze powtarzają wszystkie kroki. Kończą taniec podwójnym przytupem.

Materiały audiowizualne

- Tańce pogórza gorlickiego:
https://www.youtube.com/watch?v=4QF7_Y0Q0Ws
- Tańce Pogórze:
<https://www.youtube.com/watch?v=7vfFclFYql8>
- Nauka śpiewu: piosenka Krzyżak:
<https://www.youtube.com/watch?v=ohiQb5YcbHE>
- Nauka śpiewu: piosenka Bystra woda:
<https://we.tl/t-mRztahzgh2>